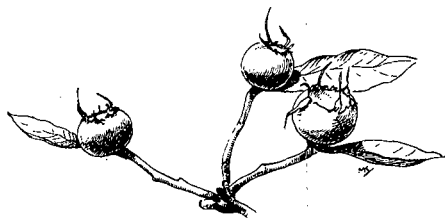

De flora van het Rijk van Nijmegen

Het Rijk van Nijmegen is al een zeer oud begrip. Reeds in 1247, toen Rooms-Koning Willem II het Rijk van Nijmegen aan Graaf Otto II van Gelre verpandde, besloeg het gebied de kerspelen Nijmegen, Wijchen en Niftrik, de aangrenzende kerspelen van Beuningen en Ewijk en het latere kerspel Winssen. Tot het Rijk van Nijmegen wordt ook gerekend het grondgebied der gemeenten Heumen, Overasselt, Groesbeek, Ubbergen en Millingen. Het is een van de meest interessante delen van ons land. Een blik op de geologische kaart bevestigt dit. Naast zand en klei treffen we ook löss-leemgronden aan.

Het Nijmeegse stuwwallencomplex dat zich ten zuidoosten van Nijmegen uitstrekt tot Groesbeek-Mook, doet iets denken aan het Zuidlimburgse landschap. Het is heuvelachtig. Er zijn diepe dalen, steile heuvelruggen met zwaar beboste hellingen, prachtig golvende akkerlanden en echte beekjes met nog zuiver water! De hoogste heuvels (ca. 80 m boven N.A.P.) zijn die van de Jansberg bij Plasmolen (gemeente Mook) en de Duivelsberg bij Beek (gem. Ubbergen). Beide gebieden hebben de status 'natuurreservaat'. De Duivelsberg werd in 1961 door het toenmalige Ministerie van O.K. & W. gekocht en wordt beheerd door het Staatsbosbeheer. De Jansberg is onlangs door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten verworven.

De flora is uniek voor de streek. Vele planten zijn alleen in Zuid-Limburg algemener en daarbuiten zeldzaam tot zeer zeldzaam. We kunnen stellen, dat ruim $\frac{1}{3}$ van onze Nederlandse flora in het Rijk van Nijmegen voorkomt. De grote floristische en vegetatiekundige betekenis is vooral te danken aan de gevarieerdheid in de vegetaties van bossen en brongebieden, afgewisseld door die van de soms nog kruidenrijke akkerlanden.

Mispel.

De bossen behoren tot het type beuken-eikenbos (vroeger wintereiken-berkenbos genoemd), met beuk, zomer- en wintereik, zachte en ruwe berk, lijsterbes, hulst, zoete kers en mispel, plaatselijk ook veel tamme kastanje, een soort die in de Romeinse tijd ingevoerd schijnt te zijn. De tamme kastanje was namelijk het volksvoedsel van de Romeinen, zoals dit bij ons de aardappel is. Op de hogergelegen gronden komt naaldbos voor. Adelaarsvaren, pijpestrootje, bochtige smele en bosbes zijn in het beuken-eikenbos algemene soorten. Langs steile hellingen staat de grote veldbies.

Een ander type bos is het bosandoorn-eikenbos met o.a. bergvlier, hazelaar, haagbeuk, bosanemoon, gierstgras, klimop. Een derde type is het elzenbronnnetjesbos, terwijl ook het vogelkers-essenbos hier voorkomt.

De vegetaties bij de bronnen en de beekgeleidende vegetaties zijn indrukwekkend. We noemen paarbladig- en verspreidbladig goudveil, slanke sleutelbloem, dotterbloem, kleine valeriaan, heksenkruid, gele dovenetel, reuzepaardestaart, moerasstreepzaad, gevleugeld helmkruid en de zeer zeldzame rode zegge (*Carex X boennighausiana*).

Bij een wandeling door deze gebieden kunt u ook het lelietje-der-dalen, dalkruid, maagdenpalm, bospaardestaart, wespenorchis, bosaardbei, groot en klein springzaad, bosrank, parelgras, rietorchis, grote bremraap en nog honderden andere soorten zien. Toch schijnen er in de loop van de tijd wel enige soorten te zijn verdwenen, o.a. boswalstro.

Circa 2 km ten zuidoosten van Groesbeek, aan de voet van het Reichswald (Duitsland), ligt een ruig en woest terrein, dat eveneens de status 'natuurreserve' heeft. Het is De Bruuk, bij de Groesbekers beter bekend als de Botterpot, omdat de grond zo moeilijk doorlatend is. Dat is de reden, waarom de grond voor land- en tuinbouw vrijwel ongeschikt is. Vroeger is wel geprobeerd, er cultuurland van te maken. De resultaten waren zo slecht dat men de grond verder maar heeft laten liggen. Er ontstonden hooilanden met een zeer rijke kruidenvegetatie met o.a. valeriaan, moeraspiraea, leverkruid en poelruit. Wanneer deze hooilanden maar regelmatig gemaaid worden, is er niets aan de hand. Wordt dit niet gedaan, dan ontstaan er broekbossen. Van de ruim 65 ha worden ieder jaar ca. 20 ha gemaaid. Dit regelmatig maaien heeft geleid tot een vooruitgang van de vegetatie. Naast de hierbovengenoemde soorten komen diverse orchideeënsoorten veelvuldig voor, o.a. keverorchis, rietorchis, welriekende nachtorchis, vleeskleurige orchis en sporadisch ook de muggenorchis. Hoewel de natuurwetenschappelijke waarde van 'De Bruuk' zeker groot te noemen is, was het gebied in de dertiger jaren veel rijker. Toen groeiden daar nog wolvenlei, harlekijnsorchis, beenbreek, bospaardestaart en vetblad, soorten die nu verdwenen zijn. Opmerkelijk is dat de schraallanden een continentaal karakter vertonen o.a. door het voorkomen van slanke sleutelbloem (massaal) en bosanemoon, een tweetal typische bosplanten, die hier dus in grasland groeien!

Slanke sleutelbloem.

Het is beslist de moeite waard ook eens een bezoek te brengen aan de uitgestrekte Ooypolder, een van Europa's mooiste polderlandschappen, gelegen ten oosten van Nijmegen tussen de rivier de Waal en het stuwwallencomplex, waarover reeds uitvoerig werd geschreven. De Ooypolder is een land van 'pollen', kastelen en stroomgeulen, een land dat bijna werd opgeofferd aan de woningbouw. Minister Schut heeft hier een stokje voor gestoken en zeer terecht, want de landschappelijke en natuurwetenschappelijke waarden zijn zeer groot. Zo ligt vlak bij Nijmegen in deze uiterwaard een grote plas, die op het eerste gezicht de indruk maakt van een zgn. doorbraakkolk. Vermoedelijk is het echter een oude rivierloop die in het ver verleden van de hoofdstroom werd afgesnoerd. Ook bij Kekerdom vinden we nog zo'n oude Waalarm terug. Deze oude rivierlopen zijn uit het oogpunt van natuur- en landschapsschoon erg waardevol. Het fraaie open water met zijn rijke vegetatie in de zomer, zijn prachtige kleurschakeringen van diep

blauw water omzoomd door gele rietkragen in de winter geeft aan deze natuurgebieden een bijzondere charme. De begroeiing bestaat uit fraai ontwikkelde verlandingsvegetaties met riet, mattenbies, lisdodde en liesgras. In het open water treffen we watergentiaan, gele plomp en diverse fonteinkruidsoorten aan.

Verder komen er in de Ooypolder verschillende doorbraakkolken voor, die ieder hun eigen charme hebben. Een belangrijk natuurgebied hier is ook de Ooyse Graaf, een oude rivierloop die loopt van het dorpje Ooy naar Erlecom. We vinden er mooie verlandingsvegetaties. Opvallend is het veelvuldig voorkomen van blaasjeskruid, een vleesetende plant, die met 'onderwaterfuiken' kleine waterdieren weet te vangen. Genoemd mogen ook worden de lidsteng en het zeer zeldzame haarfijn fonteinkruid. Een ander aspekt in het landschap vormen de vele tichelgaten, ontstaan door het afgraven van klei ten behoeve van de steenfabrikage. Op de periodiek droogvallende zandbodems hebben zich merkwaardige begroeiingen gevestigd die vele zeldzaamheden herbergen. Een van de zeldzaamste soorten is hier wel de rijnrus (vroeger alpenrus genaamd), die slechts op één andere plaats in Nederland voorkomt, maar hier bij honderden te vinden is. In botanische kringen hebben deze tichelgaten grote vermaardheid als vindplaats van alle drie in Nederland voorkomende waterweegbreesoorten, n.l. de smalbladige, de grote en de middelste waterweegbree. Andere soorten die hier voorkomen zijn o.a. mattebies, moeraslathyrus, moeraskruiskruid, moerasviooltje, moeraswespenorchis, trilgras, moeraswolfsmelk, poelruit, aardaker, pastinaak en bonte paardestaart.

Een belangrijk natuurgebied in de gemeente Millingen is het Colebrandersbos. Het is een oud, begroeid rivierduincomplex met ruim 160 plantensoorten. Het gebied dreigde enige jaren geleden verloren te gaan door afslag. De schepen voeren vlak langs de oever en de golfslag was funest. Nadat er al een reeks bomen ontworfeld was, werd door Rijkswaterstaat in-

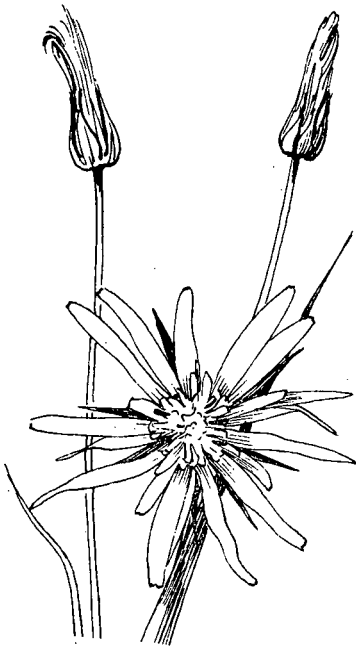

Moerasviooltje.

gegrepen en werd er een vrijwel nieuwe dijk gelegd. Met de laatste hoogwaterperiode is het water van de rivier over de dijk heengestroomd en heeft in het bos nieuwe zandduinen afgezet tot een hoogte van ca. 80 cm. Dit kan bijzonder interessant worden, want welke planten zullen hier als pioniervegetatie op gaan treden? Een van de zeldzaamste planten die hier te vinden is, is het knolribzaad. Verder worden aangetroffen bosrank, besanjer, zeepkruid, slangenkruid, kroonkruid, beemdkroon, zandwolfsmelk, vogelmelk, hop, hopwarkruid, kleine ruit, blaasillene, kruisbladwalstro, zwarte toorts, late guldenroede, rivierkruiskruid en nog vele andere soorten.

In de uiterwaarden langs de Waal komen op enkele plaatsen nog echte hooilanden voor, die vegetatiekundig natuurlijk van groot belang zijn. Zo zijn er nog enige plaatsen waar het blauw kan zien van de veldsalie. Daartussen zien we dan nog planten als marjolein, trilgras, grote en kleine bevernel, knikkende distel en zeepkruid.

Gaan we eens kijken naar de gebieden ten westen van Nijmegen, dan noemen we in de eerste plaats de dijkhellingen tussen Weurt en Deest. De echte liefhebber kan hier zijn hart ophalen. Er is een grote verscheidenheid aan soorten. Vooral in de bloeitijd kunnen sommige dijkhellingen

Oosterse morgenster.

één bloemenzee zijn, waarin alle mogelijke kleuren voorkomen. De belangrijkste soorten zijn: fluitekruid, beemdkroon, oosterse morgenster, ruige leeuwentand, marjolein, wilde peen, agrimonie, veldsalie, heksenmelk, zeepkruid, gedoornst stalkruid, bitterkruid, ijzerhard, goudhaver; kruisbladwalsstro, ruige weegbree, sikkkelklaver, cichorei, rapunzelklokje, bosmunt, kleine pimpernel, gevlekte dovenetel, kruipend zenegroen, pastinaak, knolsteenbreek, enz. Andere natuurgebieden ten westen van Nijmegen zijn enkele doorbraakkolken, enige populieren-essenbossen en een eikenbos in de omgeving van kasteel Dodden-daal. Ook hier weer een belangrijke vegetatie op rijke kleigrond met veel aronskelk, bosandoorn, gevlekte dovenetel, nagelkruid, vogelmelk, wespenorchis, klimop, muskuskruid en op een enkele plaats gele dovenetel en knikkende vogelmelk. De Biezenwaard bij Winssen is een vergelijkbaar boscomplex, misschien zelfs nog iets rijker. Massaal komt hier moeraswolfsmelk voor.

Ca. 2 km ten zuiden van het dorp Beuningen ligt een langgerekt boscomplex, het 'Personnebos'. Het is een staatsnatuurreservaat. De bodem bestaat uit kalkarme zware rivierklei. De boomlaag wordt voornamelijk door populieren, eiken en essen gevormd, de struiketage door es, kornoelje, sleedoorn, meidoorn, hondsroos, gelderse roos, vogelkers, zwarte els, vlier en naar het zuiden toe meer esdoorn. De kruidlaag is rijk aan soorten. De belangrijkste zijn hier: boszegge, boskortsteel, vogelmelk, gele dovenetel, heksenkruid, schaduwgras, bosanemoon, bosandoorn en nog vele andere soorten van bossen op kalkarme kleigrond.

Bosanemoon.

Tenslotte brengen we nog even een bezoek aan het uitgestrekte natuurreservaat 'Overasseltse en Hatertse Vennen', gelegen ten zuidwesten van Nijmegen. Het is een stuifduinencomplex dat stamt uit de overgangstijd van de laatste ijstijd (Würm-glaciaal) naar de huidige, warmere periode, circa 10.000 jaar geleden. In dit duinencomplex liggen een aantal vennen, variërend van voedselarm tot voedselrijk. In de periode tussen 1911 en 1927 zijn de meeste naaldhoutcomplexen aangelegd. Het beheer is er op gericht, het percentage naaldhout drastisch te verminderen en de toestand van vroeger (heidevelden met hakhout,

vliegden) terug te brengen. De bodemvegetatie van de dennebossen bestaat overwegend uit bochtige smele en op vochtiger plaatsen pijpestrootje; plaatselijk komen braam, kamperfoelie en wilgenroosje voor. De loofhoutbosjes dragen voornamelijk zomereik en berk, maar op de rijkere gronden ook veel gemengd met vuilboom, vogelkers, ratelpopulier, sleedoorn, lijsterbes en hazelaar. De hakhoutpercelen op het

Sleedoorn.

Wateraardbei.

rivierleemgebied hebben een rijke flora van vooral voorjaarskruiden, o.a. bosanemoon, muskuskruid, helmkruid, speenkruid, moeslook. De heideterreinen zijn gekenmerkt door een droge struikheidevegetatie met struikheide, bochtige smele, zandzegge, brem, stekelbrem, kruipbrem en beker- en rendiermossen.

De flora van de meest voedselarme vennen wordt getypeerd door het voorkomen van veenmosvegetaties, zoals die eeuwen geleden onze hoogveengebieden hebben opgebouwd. Deze merkwaardige begroeiing dreigt zowel in Nederland als in geheel West-Europa uit te sterven. Kenmerkende soorten voor de voedselarme vennen zijn lavendelheide, veenbes, éénarig wollegras, witte en bruine snavelbies. Op de overgang van de moerasvegetatie naar de omringende gras- en heidegezelschappen treffen we op enige plaatsen moeraswolfsklauw, beenbreek, klokjesgentiaan, vleeskleurige orchis en scheuchzeria aan. In de

wat voedselrijkere vennen, die als mesotroof kunnen worden aangemerkt, is de plantengroei heel anders; hier komen o.a. voor: tandzaadsoorten, wateraardbei, moerashertshooi, snavelzegge, draadzegge en drijvend fonteinkruid.

In de voedselrijke vennen zien we riet, lisdodde en gele lis.

Ik ben mij er volkomen van bewust dat ik lang niet volledig ben geweest, want er is zó veel over de flora van Nijmegen en omgeving te schrijven, dat er een boek mee te vullen is. Ik hoop toch dat ik er in geslaagd ben, u enigszins een indruk te hebben gegeven van de natuurlijke rijkdom van het Rijk van Nijmegen.

Gebruikte literatuur:
Botanisch rapport over het Staatsnatuureservaat Duivelsberg. - Drs. G. Londo. 1968.

Tekeningen van M. J. C. Kolvoort.

Adres van de schrijver:

Di